

DRŽAVNI TERORIZAM

Danijela Lucić (2019) *Državni terorizam*, Zagreb: Despot Infinitus, 431 str.

Knjiga Danijele Lucić produkt je gotovo petogodišnjeg znanstveno-istraživačkog rada. Jedan od glavnih poticaja za pisanje ove knjige je trend marginalizacije državnog terorizma u znanstvenim krugovima zbog fokusiranja na terorizam nedržavnih aktera. Ova kritička studija dovodi u pitanje suvremenu političku i stratešku borbu protiv terorizma te promatra državu kao subjekt, a ne samo kao objekt terorizma, dok na terorizam gleda kao na racionalnu i sofisticiranu strategiju posrednog ostvarivanja političkih ciljeva, te taktiku i strategiju raspoloživu svim akterima. Knjiga ima tri dijela koji nude analizu osnovnih koncepata za razumijevanje terorizma, analizu definicija terorizma i kritički pregled znanja, te fokusiranu studiju slučaja dvadeset i jedne države u razdoblju između 1914. i 2014. godine. Knjiga otkriva glavna obilježja državnog terorizma, odgovara na pitanje zašto države posežu za terorističkim djelovanjem i analizira odnos znanstvene zajednice prema temi (državnog) terorizma. Svrha ove knjige je istražiti pristranosti prisutne u znanstvenoj zajednici po pitanju fokusiranja na nedržavni i marginalizacije državnog terorizma.

U uvodu saznajemo osnovna obilježja države kroz prizmu terorizma. Država se kao vlasnik monopola na zakonitu upotrebu sile ne drži uvijek unutar okvira legitimnosti, legalnosti i moralnosti, a kao subjekt terorizma sustavno je ignorirana u društvenim znanostima. Terorizam 1970-ih postaje dominantno protudržavno usmjerenje, a državni terorizam tabu-tema. Države naglašavaju i umjetno stvaraju sliku ekstremne nestabilnosti, nesigurnosti i rizika, što im služi kao pokriće za često dvojbeno djelovanje, a protuterorističke

politike danas nerijetko imaju obilježja državnog terorizma. Država je nebrojeno puta zadovoljila sve elemente jednadžbe terorističkog aktera, ali se takvo djelovanje države rijetko eksplicitno prikazivalo.

Drugo poglavlje počinje isticanjem potrebe multidisciplinarnog pristupa diskursu državnog terorizma, ponajprije kroz teorije političkih znanosti i sociologije. Takav pristup pomaže da se izbjegne bilo koja vrsta pristranosti.

Autorica Weberove koncepte države, moći i politike smatra krucijalnim za razumijevanje državnog terorizma. Iz moći (sposobnost aktera da ostvari svoje ciljeve unatoč otporu drugih) proizlazi sila kao osnova postojanja države. Država silu može koristiti na legitiman i nelegitiman način.

Mnogi mislioci još od 17. stoljeća označavaju sigurnost osnovnom funkcijom i razlogom nastanka države, a korištenje sile u svrhu postizanja sigurnosti često se smatra ključnim za nastanak moderne države. Uz to, sigurnost je univerzalni fenomen koji prati čovjekovu egzistenciju od njegova postanka. Taj fenomen objašnjen je u ovoj knjizi pomoću teorija Thomasa Hobbesa, Tukidida i Karla von Clausewitza.

Silu i moć kao važne koncepte u terorizmu s različitih su polazišta teoretizirali i mnogi drugi. Autorica prikazuje makijavelističku politiku, Montesquieuovu ideju o trodiobi vlasti i značaj društvenog ugovora i podčinjavanja kod Johna Lockeja. Ove teorije, pa i praksa, ukazuju na postojanje prostora za manevar države i zloupotrebu moći i sile.

Kao važna karakteristika rata protiv terora javlja se koncept izvanrednog stanja, pogodne

prilike za provođenje državnog terorizma u izmijenjenim uvjetima funkcioniranja države. Odugovlačenjem izvanrednog stanja normalizira se i nametljivo podizanje kontrole od strane države, s navodnim ciljem poboljšanja sigurnosnih uvjeta.

Važno je i shvaćanje suverenosti kao jednog od osnovnih atributa države. Iskrivljeno je gledati na suverenitet kao na apsolutnu moć i neograničenu vlast države, jer takvo shvaćanje pogoduje državnom terorizmu.

Ekonomski analitičari iznijeli su teoriju racionalnog izbora, koja je primjenjiva na terorizam kao mehanizam države za optimalno *cost-benefit* ostvarivanje svojih ciljeva. Ta rješenja su u nekim situacijama efikasna ili uopće izvediva isključivo putem (državnog) terorizma.

Treće poglavlje usmjereno je proučavanju promjene paradigme shvaćanja i određenja terorizma, a autorica progovara i o razlozima zbog kojih dolazi do krivog ili krnjeg pogleda na terorizam. Glavna promjena je ta da se na terorizam počelo gledati kao na sredstvo primarno nedržavnih aktera, a ne državnih kao u počecima terorizma. Ta promjena postaje jasna nakon terorističkog napada 11. rujna 2001. Francuska revolucija jedan je od glavnih povijesnih događaja za studije terorizma i uzima se kao događaj kojim počinje znanstvena rasprava o terorizmu. Tada „terorizam“, koji je primarno označavao jakobinsku strahovladu, postaje politički termin, a time se otvorila mogućnost praćenja sustavne fenomenologije terorizma. Autorica se zatim kreće prema pregledu istraživanja koja pokazuju pristranost i naklonost analiziranju isključivo nedržavnog terorizma. Jedan od razloga tom fenomenu je i strah od stigmatizacije ili čak ostracizma istraživača od strane države u slučaju njezinog definiranja kao potencijalnog aktera terorističkog djelovanja. Ta pristranost i subjektivnost inhibiraju razvoj znanosti o terorizmu, a poglavito o

državnom terorizmu. Opreku tome nude tipologija i klasifikacija, važni segmenti organizacije i sistematizacije znanja koji pridonose konceptualnoj čistoći i lakšem razumijevanju. Oni su zbog toga neizostavan dio proučavanja kompleksnog diskursa terorizma. Unatoč postojanju jasnih odrednica terorizma, on se promatra i obrađuje selektivno, subjektivno i pristrano. Autorica zauzima kritički stav prema terorizmu kroz cijelu knjigu i to je jedna od glavnih kvaliteta ovog rada, a ovakav je potihvat nužan za zaokretanje znanosti u sveobuhvatnom, pravom smjeru. Da bi se to ostvarilo, tvrde mnogi autori, nužno je prvo definirati taj fenomen. Jedan od glavnih prijevora je definicija terorizma, a kamen spoticanja u pozadini toga je izostavljanje države kao potencijalnog aktera zbog prodržavne orijentacije istraživačkih i znanstvenih krugova. Unatoč tome, državni terorizam i terorizam kojeg sponzorira država najzastupljeniji je i najsmrtonosniji iskaz tog fenomena kroz povijest.

Lucić zatim piše o naumu operacionalnog definiranja terorizma u kojem je korištena baza od 373 definicije terorizma preuzete većinom iz *The Routledge Handbook of Terrorism Research* (2011, ur. Alex Schmidt), ali i dodatno proširena iz relevantnih izvora (dokumenata, znanstveno-stručne literature).

Sadržajnom i frekvencijskom analizom zatim je izvedena konsenzualna definicija (državnog) terorizma: „(Državni) terorizam je organizirana upotreba sile i nasilja ili prijetnja upotrebom nasilja kojom se posredstvom intencionalnog širenja straha odnosno terora, a na temelju anticipiranih reakcija širih psiholoških učinaka, nastoje ostvariti politički ciljevi.“

U ovom poglavlju je progovoreno i o odnosima u ratu. Ranije se govorilo da u ratu zakoni šute i nema pravila. U novije doba inzistira se na regulaciji međunarodnih odnosa i uspostavljanju pravila ponašanja čak i u ratnim situacijama.

U četvrtom se poglavlju Lucić posvećuje istraživanju i kategorizaciji pojedinih slučajeva državnog terorizma. Iznosi da državni terorizam nije moguće vezati uz isključivo jednu vrstu političkog ustrojstva i specifična kulturna, geografska ili ekonomska obilježja.

Nadalje, kako bi dodatno poduprla hipotezu da ne postoji režim koji nije kadar pribjeći državnom terorizmu, autorica proučava režime u ratnom, ali i mirnodopskom razdoblju od 1914. do 2014. godine. Iako se pri kategorizaciji političkih režima često različite režime nastoji svesti na zajednički nazivnik, Lucić prihvaća tipologiju J. Linza prema kojoj režimi mogu biti demokratski, autoritarni ili totalitarni. Ono što Linzovu tipologiju čini posebno prikladnom je to što teror nije nužan konstitutivni element definicije nekog od tipova režima.

Režim se smatra totalitarnim ako je došlo do eliminacije svakog ranije postojećeg političkog, ekonomskog i socijalnog pluralizma te ako je unificirao, artikulirao i usmjerio utopističku ideologiju koja služi kao izvor legitimiteta. Nadalje, rukovodeća je garnitura karizmatična i nema jasne granice vlasti, što se posljedično odražava u nepredvidljivosti i ranjivosti u odnosu na narod i elitu. Konačno, totalitarni režimi nužno podrazumijevaju ekstenzivnu mobilizaciju – vlast potiče građansku participaciju, a bilo kakva vrsta pasivne poslušnosti ili apatije prema političkim pitanjima je nepoželjna.

Autorica analizira fašističku Italiju, nacističku Njemačku, boljševičku Rusiju i SSSR, komunističku Poljsku, Kinu za vrijeme Mao Zedonga, Sjevernu Koreju i Ugandu za vrijeme diktature Idiја Amina. Čini se da je terorizam u totalitarnim režimima prvenstveno prisutan u unutarnjopolitičkoj sferi, odnosno kao instrument za postizanje, konsolidaciju i održavanje pozicije moći. Tako su, primjerice, izvaninstitucionalno nasilje, vandalizam i posljedični teror Hitlerove stranačke policije (*Sturmabteilung*

– SA), kao i Mussolinijevih borbenih odreda (*fasci*) bili ključni za njihovo buduće stjecanje totalne vlasti. Oba su režima doduše i tijekom Drugog svjetskog rata koristila terorizam kao vanjskopolitički instrument pri čemu je nacistički teror, provođen u ime postizanja rasne i etničke homogenosti, uvelike zasjenio Mussolinijev režim. SSSR je naročito za vrijeme Staljina svojim ekstenzivnim sustavom gulaga, umjetno stvorenim nestašicama hrane, čistkama i ubijanjem političkih protivnika nadmašio i broj žrtava nacističkog režima. Također su očigledan primjer terorizma kojeg sponzorira država i države Istočnog bloka, primjerice Poljska, koja je bila organizirana po uzoru na SSSR. Najkrvaviji totalitarni režim je bio kineski za vrijeme Mao Zedonga, koji je nakon konsolidacije vlasti sustavno provodio teror po uzoru na SSSR, pri čemu se vjerojatno najviše ističe „veliki skok naprijed“ koji je, stvorivši umjetnu nestašicu hrane, odnio dvadeset milijuna života. Sjevernokorejski režim se otpočetak temeljio na institucionalnom teroru te se uspijeva održati kao zadnji totalitarni režim u 21. stoljeću. Uganda za vrijeme diktature Idiја Amina posljednji je primjer totalitarizma u knjizi, a režim se oslanjao na represiju i državni terorizam kako bi očuvao stabilnost u državi razjedinjenoj plemenskim pripadnostima.

Autoritarni režim je definiran ograničenim političkim pluralizmom i nerazrađenom ili politički neusmjerenom ideologijom (ali s prepoznatljivim mentalitetima), te ne uključuje intenzivnu i ekstenzivnu mobilizaciju. Također, karakteristična je vladavina jednog vođe ili manje grupe ljudi koji djeluju unutar nejasno definiranih, ali relativno predvidljivih granica. Za razliku od totalitarnih režima, ekonomski i društveni pluralizam je znatno razvijeniji, a nasilje vlasti je više birokratske nego ideološke naravi. Vojska ima veliku autonomiju i ključna je za uspostavu i konsolidaciju režima. Autorica ističe Francovu Španjolsku, vojnu hunt u

Argentini, Saudijsku Arabiju, Libiju za vrijeme Gaddafija, Iran za vrijeme šaha Pahlavija, SFR Jugoslaviju i Kraljevinu Srbiju.

Francova Španjolska i vojna hunta u Argentini koristile su državni terorizam za uspostavu vlasti i održavanje stabilnosti, pretežito represivnim djelovanjem protiv ljevičarske opozicije. Saudijska Arabija moderan je primjer autoritarnog režima i terorizma koji sponzorira država za *proxy* ratovanje. Iako je šerijatsko pravo institucionalizirano u Saudijskoj Arabiji, i ono sadrži elemente državnog terorizma. Libija za vrijeme Gaddafija i Iran za vrijeme šaha Pahlavija provodili su unutarnjopolitičku represiju i sponzorirali terorizam kao vanjskopolitičko oruđe, što je poslužilo kao povod za slom ovih režima. Možda je najpoznatiji primjer razornih posljedica terorizma kojeg sponzorira država Kraljevina Srbija, čijim je posrednim djelovanjem kroz terorističku organizaciju Crna ruka stvoren povod za pokretanje Prvog svjetskog rata. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija primjer je koji je na granici između totalitarnog i autoritarnog te također poseže za terorizmom za očuvanje političkog režima.

Demokratske režime karakterizira *de iure* trodioba vlasti, sloboda izražavanja političkih preferencija, udruživanja, informiranja i komuniciranja te pluralizam u ekonomskoj i ostalim društvenim sferama, koji je ujedno institucionalno zaštićen. Postoji snažno zalaganje za vladavinu prava, individualizam te građanska i manjinska prava. Mobilizacija i aktivnost građana se potiče, ali ne na način da ideološki konvergira (kao u totalitarnim režimima), već ima kompetitivnu prirodu. Za demokratske je režime državni terorizam prvenstveno vanjskopolitički instrument, iako ga nerijetko koriste i za rješavanje unutarnjih političkih pitanja, posebice sve češćim korištenjem instituta izvanrednog stanja. Lucić odbačire široki spektar funkcionalnih demokratskih režima koji uključuje Sjedinjene Američke

Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francusku, Izrael, Rusiju, Tursku i Sjevernu Makedoniju.

Francuska, SAD i Ujedinjeno Kraljevstvo su države koje su radi ostvarenja nacionalnih interesa sponzorirale državni terorizam (npr., podržavanje antisovjetskih terorističkih režima, britanska potpora Ulsterskom obrambenom savezu u Sjevernoj Irskoj), ali su koristile i eksplicitnije metode uključujući ciljane ubojstva, otmice i mučenje. Ističe se i primjer Izraela u kojem su ove metode postale institucionalizirani dio svakodnevice u borbi protiv terorista i onih koji predstavljaju prijetnju židovskoj državi. U primjerima „defektnih demokracija“, Rusiji i Turskoj, manjkavosti vladavine prava predstavljaju bitan instrument u suzbijanju separatističkih grupa (prvenstveno Čečena, odnosno Kurda), ali i ostalih koji predstavljaju prijetnju stabilnosti političkog poretka. Konačno, u primjeru Sjeverne Makedonije izdvaja se slučaj El Masrija, koji je 2003. godine pokazao kako su demokratski režimi kadri surađivati u kršenju temeljnih ljudskih prava u ime nacionalne sigurnosti.

Autorica u zaključku dodatno ističe da nijedan tip političkog ustrojstva nije inherentno „imun“ na državni terorizam. Nadalje, ponovno iznosi kako se u literaturi terorizam definira kao metoda odnosno instrument racionalnog djelovanja, koja se ne veže uz jednu specifičnu vrstu aktera. Iako u ovakvim definicijama država tehnički može biti subjekt terorizma, zbog državnog se monopola na definiranje terorizma njezina uloga često *a priori* svodi isključivo na onu objekta terorističkog djelovanja. Lucić također navodi da spomenute pristranosti dovode do nerazumijevanja terorizma i njegovih uzroka. Naime, autorica smatra da je za razumijevanje terorističkih organizacija neophodno proučavanje „*policy*“ razine, odnosno provedbene politike država koje pod okriljem izvanrednog stanja redovito krše *ius ad bellum* i *ius in bello* principe. Za razumijevanje, ali i sprječavanje zloporabe

državnog monopola nad silom, navodi da je prvi korak objektivna analiza terorizma, koja uključuje priznavanje postojanja i onog državnog.

Državni terorizam Danijele Lucić prva je hrvatska knjiga koja se bavi tom problematikom. Kroz leću općeprihvaćenih ideja iz područja političke teorije, te brojnih socioloških modela i koncepata, Lucić proučava široki spektar politički, ekonomski, ideološki i geografski

izrazito heterogenih država. Pritom otkriva pristranost i niz nedosljednosti koje karakteriziraju terorizam kao predmet istraživanja društvenih znanosti. Lucić također pokazuje neutemeljenost svojevrstnih mitova koji institucionalno korištenje terora kao instrumenta za ostvarenje nacionalnih interesa vežu isključivo uz jednu vrstu političkog režima te ukazuje na nužnost promjene pristupa terorizmu, jednom od najistaknutijih problema današnjice.

Neven Zenko i Ivan Batušić